

تاثیر طرح هدفمندی یارانه‌ها بر توسعه بخش کشاورزی ایران، مورد مطالعه استان کهگیلویه و بویراحمد

دکتر بهروز حسن پور

استادیار اقتصاد کشاورزی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان کهگیلویه و بویراحمد

beh_hassanpour@yahoo.com

حمید کرمان فر

دانش آموخته رشته مدیریت گرایش مالی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج

hamid.kar2015@gmail.com

چکیده

یارانه‌ها یکی از ابزارهای مهم حمایتی دولت‌ها برای حمایت از مصرف کنندگان، تولیدکنندگان و صادرکنندگان می‌باشد. هدف این پژوهش بررسی آثار اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در توسعه بخش کشاورزی و ارزیابی تأثیر اجرای این سیاست بر سطح رفاه کشاورزان، بهبود کیفیت و کمیت محصولات کشاورزی و میزان انگیزه و تلاش کشاورزان در تولید محصولات کشاورزی می‌باشد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و بر اساس نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده، تعداد ۳۰۰ کشاورز در استان کهگیلویه و بویراحمد در جنوب غرب ایران انتخاب و از طریق پرسشنامه محقق ساخته و به روش مصاحبه با کشاورزان در سه منطقه دشمن زیاری، سوق و چرام، اطلاعات مورد نیاز جمع آوری گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از این پژوهش از طریق نرم افزار SPSS انجام گرفت و نتایج آن از طریق آزمون‌های تی وابسته و ویلکاکسون بررسی و تحلیل شد. روایی پرسشنامه با نظر متخصصان و کارشناسان به تأیید رسید و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفا کرونباخ سنجیده شد و میزان آن ۸۲ درصد بدست آمد که بیانگر پایایی بالای این مقیاس است. نتایج این پژوهش نشان داد که بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در سطح احتمال $(P=0/05)$ ، شاخص تکنولوژی کشاورزی، رقابت‌پذیری کشاورزان، شاخص کیفیت و کمیت محصولات کشاورزی و همچنین میزان انگیزه و تلاش کشاورزان افزایش یافته است. از سوی دیگر، نتایج نشان داد که میزان شاخص رضایت و رفاه کشاورزان بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها، کاهش یافته است.

کلید واژه: هدفمندی یارانه، بخش کشاورزی، سطح رضایت و رفاه کشاورزان

مقدمه

بخش کشاورزی در ایران یکی از بخش های مهم اقتصادی کشور است که نقش اساسی در تأمین مواد غذایی، توسعه و بهبود وضعیت اشتغال کشور و رونق اقتصادی روستاها دارد (شوکت فدایی، خلیلی، ۱۳۸۹). از این رو حمایت از این بخش ضرورتی انکار ناپذیر است. یارانه ها بر مبنای پرداخت به دو نوع مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می شوند. یارانه مستقیم به آن گروه از پرداخت های انتقالی گفته می شود که به گونه ای مستقیم جهت حمایت از افراد مورد نظر به آنها پرداخت می شود. یارانه غیرمستقیم نیز بیشتر از راه پایین نگه داشتن قیمت کالاها و خدمات مورد نظر به گروه های گوناگون اجتماعی و اقتصادی انتقال می یابد، بدین صورت که دولت ها با پایین آوردن قیمت برخی از کالاها، مصرف کنندگان را در مصرف آنها یاری می نمایند. تا قبل از اجرای این طرح عمده پرداخت یارانه ها به مردم به صورت غیرمستقیم انجام می گرفت که با عملی شدن این طرح پرداخت یارانه ها به صورت مستقیم در دستور دولت قرار گرفت (درویشیان و همکاران، ۱۳۸۳).

عمده دلایل پرداخت یارانه عبارتند از: (۱) تخصیص بهینه منابع (۲) ایجاد ثبات اقتصادی (۳) توزیع عادلانه درآمدها می باشد. به دلیل تنوع آب و هوایی، کیفیت بالای تولیدات کشاورزی و استعدادهای انسانی و تجهیزاتی، اشتغالزایی مناسب، سرمایه بری نسبی کمتر و بسیاری از مزیت های دیگر، بخش کشاورزی می بایست در اولویت قرار گیرد. در این صورت نه تنها راه تعالی بسوی توسعه اقتصادی فراهم می گردد، بلکه عدالت اجتماعی هم برقرار می گردد. چرا که بخش قابل توجهی از جمعیت کشورها در روستاها و مناطق کشاورزی هستند که متأسفانه به دلیل توجه جدی به این بخش اقتصادی، با مشکلات عدیده ای دست و پنجه نرم می کنند (پرمه، ۱۳۸۲).

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

بخش کشاورزی یک جامعه نمایانگر بخشی از اقتصاد ملی است. در صورت فعالیت مفید این بخش است که زمینه توسعه و پیشرفت سایر بخش ها فراهم شده است. به دلیل اهمیت بخش کشاورزی است که دولت ها سعی می کنند به هر نحوی با فراهم نمودن امکانات و تسهیلات لازم، زمینه توسعه و گسترش این بخش را فراهم کنند. هدف از این تحقیق بررسی آثار اجرای هدفمندی یارانه^۱ ها در توسعه بخش کشاورزی و اندازه گیری میزان تأثیر اجرای این سیاست در سطح رضایت و رفاه کشاورزان، افزایش تولید محصولات کشاورزی، بهبود کیفیت محصولات، افزایش پویایی و انگیزه کشاورزان و تولید محصولات زراعی و میزان توزیع عادلانه درآمدها می باشد (کو و کندی^۲، ۲۰۰۶). استان کهگیلویه و بویراحمد از جمله استان هایی است که اغلب مردم آن به شغل کشاورزی مشغول هستند و از این طریق امرار و معاش می کنند. شواهد نشان داده است که حذف یارانه های بخش کشاورزی شامل: آزاد شدن کود شیمیایی، آزادسازی نرخ انواع سوخت، انرژی و دیگر نهاده های کشاورزی سبب کاهش اشتغال، کاهش سرمایه گذاری، افزایش قیمت عوامل تولیدی، حذف کشاورزان خرده پا و در مواردی ورشکستگی برخی از واحدهای تولیدی در بخش کشاورزی شده است. هرچند تحقیقات جدی و روشنی در این زمینه صورت نگرفته است و شواهد گفته شده مبتنی بر تحقیق و پژوهش نبوده است، لذا در این پژوهش سعی بر این است که تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه ها را بر توسعه بخش کشاورزی استان کهگیلویه و بویراحمد، شهرستان کهگیلویه را مورد بررسی قرار دهیم. بنابراین در این پژوهش ما می توانیم با نگاهی عمیق تر به این سؤالات پاسخ دهیم که:

(۱) آیا اجرای طرح هدفمندی یارانه ها باعث ارتقای سطح رضایت و رفاه زندگی کشاورزان این منطقه شده است؟

(۲) آیا اجرای طرح هدفمندی یارانه ها باعث بهبود کمیت و کیفیت محصولات کشاورزی منطقه مذکور شده است؟

¹ Targeting Subsidy

² Koo and Kennedy

۳) آیا تخصیص یارانه ها در بخش کشاورزی منجر به افزایش انگیزه و تمایل بیشتر کشاورزان این منطقه در زمینه تولید زراعت و مرکبات شده است؟

اهداف تحقیق

هدف کلی این پژوهش ارزیابی طرح هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی در استان کهگیلویه و بویراحمد: مورد مطالعه شهرستان کهگیلویه می باشد که اهداف اختصاصی زیر را در پی دارد.

- ۱- بررسی تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی.
- ۲- بررسی نقاط قوت و ضعف اجرای طرح هدفمندی یارانه ها در توسعه بخش کشاورزی.
- ۳- بررسی پیامدهای اقتصادی هدفمندی یارانه ها در توسعه بخش کشاورزی.
- ۴- تجزیه و تحلیل توسعه بخش کشاورزی قبل و بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها.
- ۵- بررسی موفقیت اجرای طرح هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی.

فرضیه های پژوهش

- ۱- بین هدفمندی یارانه ها و سطح رفاه کشاورزان اختلاف معنی داری وجود دارد.
- ۲- بین هدفمندی یارانه ها بر توزیع عادلانه درآمدها و کاهش شکاف طبقاتی رابطه معنی داری وجود دارد.
- ۳- بین هدفمندی یارانه ها و بهبود کیفیت و کمیت محصولات کشاورزی رابطه معنی داری وجود دارد.
- ۴- بین هدفمندی یارانه ها و افزایش انگیزه و تلاش بیشتر کشاورزان رابطه معنی داری وجود دارد.

پیشینه تحقیق:

در مطالعه پیریایی و اکبری (۱۳۸۴) که یکی از اولین مطالعات در مورد اثر اجرای هدفمندی یارانه ها بر بخش کشاورزی می باشد، به تأثیر کاهش یارانه بخش کشاورزی بر سطح تولید و درآمد شهری و روستایی پرداختند. نتایج بدست آمده بیانگر این واقعیت بوده است، که کاهش یارانه های بخش کشاورزی بر تولید کلیه بخش ها اثر منفی خواهد گذاشت. در همه دوره ها چه قبل از انقلاب و چه بعد از آن، میزان و نحوه حمایت از بخش کشاورزی به تفکیک یارانه های مصرفی، تولیدی، نهاده ای و خدمات عمومی بیانگر آن است، که یارانه خدمات عمومی و مصرفی بیشتر از یارانه تولیدی بخش کشاورزی بوده است. همچنین در دوره قاجار یارانه های تولیدی به شکل اعطای بذر و مساعده به کشاورزان اختصاص داده می شد (شکوری، ۱۳۸۷). در ایران اگر چه سابقه اعطای یارانه را می توان در دوران صفویه جستجو کرد، اما ایران اولین نظام سهمیه بندی یارانه را در زمان جنگ جهانی دوم تجربه نمود (فدایی و همکاران، ۱۳۸۹). عقیده بسیاری از صاحب نظران بر این است، که اجرای نظام هدفمندی یارانه ها در کشور بخصوص در بخش کشاورزی از همان ابتدا دارای مشکلاتی از جمله عدم شفافیت بوده است، که می بایست قبل از شروع طرح، آموزش های لازم و برنامه های توجیهی به استفاده کنندگان از آنها داده می شد (شمشادی و خلیلیان، ۱۳۸۹).

کریمی و زاهدی کیوان (۱۳۸۹) نشان داده اند، که تخصیص یارانه های کشاورزی در هر دو گروه مصرف کننده و تولیدکننده بهینه نمی باشد و براساس الگوی بهینه می بایست، ۸۶/۵۶ درصد سهم کل یارانه های کشاورزی به بخش تولیدی و ۱۳/۴۴ درصد باقی مانده به بخش مصرفی تخصیص یابد، که این امر نیازمند یک تعدیل ۵۹/۶۱ درصدی در کل یارانه های بخش کشاورزی می باشد. حدود ۹۰ درصد تولیدات بخش کشاورزی در مناطق روستایی شکل می گیرد. با اجرای طرح

هدفمندی یارانه‌ها، تغییر قیمت حامل های انرژی علاوه بر اینکه در بخش تولید کشاورزی تأثیر داشته، بر رفاه خانوار روستایی یا به عبارتی بهره برداران بخش کشاورزی نیز تأثیر مستقیمی دارد. همچنین از منظر کشاورزی تا سال ۱۳۸۹ بیشترین یارانه پرداختی در کشور (پس از سوخت و انرژی) مربوط به نهاده‌های بخش کشاورزی و مواد غذایی بوده است (امینی، ۱۳۸۹).

سابقه پرداخت یارانه‌ها در سایر کشورها نیز وجود دارد: دولت ایالات متحده آمریکا سالهاست که برای در دست داشتن بازار محصولاتی نظیر گندم، ذرت و مرکبات سوبسیدهای کلانی را به کشاورزان این کشور می پردازد. با این سیاست، کشاورزان آمریکایی با خیال راحت اقدام به کاشت گندم می کنند و آن را به بهایی که دولت میگوید، می فروشند. بدیهی است که سود آنها توسط دولت تضمین و پرداخت می شود. همچنین یارانه‌های کشاورزی در افریقا انگیزه‌های اصلی سیاست‌های حمایتی در بخش کشاورزی جهان را در رشد و توسعه اقتصادی بویژه در مناطق روستایی، حمایت از اشتغال، سرمایه‌گذاری، حفظ تولید داخلی و کاهش وابستگی به خارج و کاهش فقر بر دستیابی به شرایط مناسب زندگی بیان می کند (دبرا^۳، ۲۰۰۲). یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی می تواند رفاه کشورها را با بهره مندی از تفاوت هزینه حمل و نقل، جذب عرضه بیش از رقبا، افزایش تقاضا بیش از عرضه و ... افزایش دهد (آبوت و همکاران^۴ ۱۹۸۷). در سیاست های کشاورزی پنج دسته اقدامات اساسی در حمایت از کشاورزان وجود دارد، که حمایت از قیمت های بازار، پرداخت های مستقیم، کاهش هزینه نهاده ها، تأمین خدمات و سایر حمایت های غیر مستقیم را شامل می شود (پریتی^۵، ۱۳۸۱). حمایت از بخش کشاورزی، از دیرباز در جهان به دلیل خطرپذیری بالای این بخش و نقش آن در تأمین مواد غذایی، مورد توجه بوده است. در این راستا سیاست های مختلفی با هدف بهبود درآمد و توزیع آن در میان کشاورزان، افزایش بهره وری^۶ در کشاورزی، ثبات قیمت ها، کمک به محیط زیست، افزایش صادرات، اشتغال و تولید به کار گرفته شده است، که توانسته تاثیرات فراوانی بر هزینه و درآمد کشاورزان داشته باشد (هانسن^۷، ۲۰۰۲). همچنین کو و کندی (۲۰۰۶) طی پژوهشی معتقدند که در جریان تجارت جهانی، مزایای یارانه صادرات و واردات محصولات کشاورزی به زیان کشورهای ارائه دهنده یارانه و به سود کشورهای واردکننده محصولات خواهد بود.

در چند سال اخیر مهمترین بحث دولت و برخی اقتصاددانان در این است که یارانه ها در کشور ناعادلانه توزیع می شوند و در راستای عدالت اجتماعی و اقتصادی نه تنها درست عمل نکرده، بلکه ناعدالتی را در کشور تشدید نموده اند. لذا با جمع بندی کلیه مباحث مطروحه این تحقیق، نقاط ضعف و قوت نظام هدفمندی یارانه ها را بر بخش کشاورزی می توان به شرح زیر خلاصه نمود:

نقاط ضعف:

- الف- در اجرای هدفمندی یارانه ها، نه تنها یارانه های خدمات عمومی و مصرفی بیشتر از یارانه‌های تولیدی بخش کشاورزی می باشد، بلکه تخصیص یارانه های بخش کشاورزی در دو گروه مصرف کنندگان و تولید کنندگان بهینه نمی باشد.
- ب- کشاورزان هرچند مبلغی را به عنوان یارانه به صورت بلاعوض دریافت می کنند، ولی این امر نتوانسته است موجب انگیزه و تلاش در کشاورزان گردد، حتی در بعضی مناطق باعث افزایش شکاف طبقاتی و توزیع ناعادلانه درآمدها گردیده است.

³ Debrah

⁴ Abbott et al

⁵ Pereti

⁶ Efficiency

⁷ Hansen

نقاط قوت:

الف- بخش کشاورزی با تأمین حدود ۷۰ تا ۸۰ درصدی مواد غذایی مورد نیاز کشور، نقش مهمی در اقتصاد کشور ایفا می کند، که توجه به بحث هدفمندی یارانه ها در بخش کشاورزی موضوع جدید پژوهشی را برای محققین بوجود آورده است.

ب- اصلاح یارانه ها و هدفمندی آنها، نقطه شروع خوبی برای آزادسازی قیمت ها می باشد، و براساس اصول اقتصادی با شفافیت بازار و ایجاد رقابت در بین واحدهای تولیدی کشاورزی، چنانچه روند هدفمندی یارانه ها بخوبی انجام شود، زمینه را برای توسعه و پیشرفت بخش کشاورزی فراهم می آورد.

شواهد نشان می دهد، هدفمندی یارانه ها همراستا با توسعه بخش کشاورزی عمل نکرده است. باید اذعان نمود در چنین شرایطی برای حفظ وضعیت تولید می بایست، برای کشاورزان انگیزه ای ایجاد کرد تا هزینه ها را کاهش و بهره‌وری را افزایش دهند. به نظر می رسد قبل از شروع یارانه ها، آموزش‌های لازم و برنامه های توجیهی کافی به استفاده کنندگان به خصوص بخش کشاورزی داده نشده است. با توجه به ماهیت ریسک پذیری بالای بخش کشاورزی، لزوم حمایت دولت از این بخش ضروری می باشد. یارانه ها، به عنوان منابع عمومی هستند و می تواند به هر صورتی هزینه شود، باید اختصاص آن به بخش های مختلف هدفمند باشد، تا علاوه بر بهره وری مستقیم و غیرمستقیم اقشار مختلف و حمایت اصولی از کشاورزی، از هدر رفتن منابع و سرمایه های ملی جلوگیری به عمل آمده و موجبات توسعه پایدار کشاورزی را فراهم سازد.

استان کهگیلویه و بویراحمد از جمله استان های کمتر توسعه یافته کشور محسوب می شود که عمده فعالیت مردم، کشاورزی می باشد. تحقیقات زیادی در کشور در مورد اجرای هدفمندی یارانه ها در توسعه بخش کشاورزی صورت گرفته است، لیکن هیچکدام از تحقیقات فوق تا به حال به صورت سیستمی، نسبت به ارزیابی تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی به معنای اخص متمرکز نشده است. لذا در این تحقیق ابعاد مختلف تأثیرپذیری نظام هدفمندسازی یارانه ها، شناسایی و اطلاعات کشاورزان در این زمینه جمع آوری و تجزیه و تحلیل خواهد شد. ما در این تحقیق میزان توسعه بخش کشاورزی را قبل و بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها، که کمتر در تحقیقات گذشته انجام شده، مورد بررسی قرار خواهیم داد و اثر اجرای این طرح را بر سطح رفاه، اشتغال، سرمایه گذاری و توسعه منطقه مذکور بررسی خواهیم کرد. همانطور که مسلم است، اجرای طرح هدفمندی یارانه ها بر رفاه خانوارهای روستایی و بهره برداران بخش کشاورزی تأثیر مستقیم دارد، بنابراین در این تحقیق میزان اثربخشی اجرای هدفمندی یارانه ها را بر بخش کشاورزی این منطقه مورد بررسی قرار گرفت.

روش تحقیق:

این پژوهش به صورت پیمایشی (میدانی) و در سه دهستان از شهرستان کهگیلویه از توابع استان کهگیلویه و بویراحمد صورت گرفت، بدین صورت که ابتدا پرسشنامه با کمک کارشناسان مربوطه تهیه و سپس به توزیع آن در بین ۳۰۰ نفر از کشاورزان اقدام شد. پرسشنامه به صورت دو طرفه (در سمت راست وضعیت مؤلفه مورد نظر قبل از هدفمندی یارانه ها و در سمت چپ وضعیت آن بعد از هدفمندی یارانه ها) طراحی شده است. داده های مورد نیاز تحقیق از ۳۰۰ پرسشنامه که حاوی مشخصات فردی و سؤالات تحقیق می باشد جمع آوری شده است. بعد از جمع آوری اطلاعات مربوط به شاخص های مورد نظر از سطح سه دهستان شهرستان کهگیلویه (دشمن زیاری، سوق و چرام) داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS کدگذاری و استخراج و با توجه به شاخص های مورد نظر به ارزیابی طرح هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی می پردازد. روایی ابزار با نظر متخصصان و کارشناسان به تأیید رسید و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفا کرونباخ سنجیده شد و میزان آن ۸۲ درصد بدست آمد که بیانگر پایایی بالای این مقیاس است. همچنین برای مقایسه تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی منطقه از آزمون های تی مستقل و ویلکاکسون استفاده شده است.

به عنوان مثال با توجه به جدول شماره (۱) سنجش اثربخشی تحقق اهداف مربوط به توزیع عادلانه درآمد و کاهش شکاف طبقاتی در پرسشنامه بصورت مقایسه ای قبل و بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها مورد سنجش قرار گرفت. همانگونه که ملاحظه می شود یکی از پاسخ دهنده ها اثرگذاری قبل از هدفمندی یارانه ها در زمینه قدرت خرید کشاورزان را زیاد و اثرگذاری بعد از هدفمندی یارانه ها را کم ارزیابی نموده است. این امر بدان معنی است که از نظر این پاسخ دهنده خاص، هدفمندی یارانه ها روی این مؤلفه اثر منفی داشته است. همچنین در مورد تأثیر هدفمندی یارانه ها بر وضعیت رقابت پذیری محصولات کشاورزی ایشان وضعیت توجه به این مؤلفه را قبل از هدفمندی یارانه ها متوسط و بعد از هدفمندی یارانه ها زیاد ارزیابی کرده است. این امر بدان معنی می باشد که از نظر ایشان تأثیر اجرای هدفمندی یارانه ها بر این مؤلفه مثبت ارزیابی می گردد.

یافته ها :

طبق جدول شماره (۲) نتایج حاصل از آزمون T وابسته نشان می دهد که متغیرهای تکنولوژی کشاورزی، منابع مالی و اعتباری کشاورزان، کمیت و کیفیت محصولات کشاورزی و اثر کاهش خروج ارز بر توسعه بخش کشاورزی تفاوت معنی داری را نشان می دهد، بنابراین می توان گفت تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه ها بر این شاخصها در منطقه مثبت ارزیابی می گردد. ولی متغیر توزیع عادلانه درآمد و کاهش شکاف طبقاتی تفاوت معنی داری نشان نمی دهد که نشان دهنده این می باشد که اجرای طرح هدفمندی یارانه ها نتوانسته است این شاخص از بخش کشاورزی را در منطقه ارتقا بخشد. بنابراین بطور کلی می توان تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه ها را بر بخش کشاورزی مثبت ارزیابی کرد، هر چند اجرای این طرح نتوانسته است بصورت محسوسی رضایت، رفاه و توسعه بخش کشاورزی را ارتقا بخشد.

جدول شماره (۲): آماره های آزمون T برای مقایسه میزان تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی در منطقه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	درجه آزادی	T	معنی داری
تأثیر هدفمندی یارانه ها بر تکنولوژی کشاورزی	قبل از هدفمندی یارانه ها	۷/۹۷	۲۹۹	-۸/۰۲۹	۰/۰۰۰۱
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۸/۵۲۳	۳۴/۱		
تأثیر هدفمندی یارانه ها بر منابع مالی و اعتباری کشاورزان	قبل از هدفمندی یارانه ها	۴/۶۳۵	۲۹۹	۲/۲۳۶	۰/۰۲۹
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۴/۵۹۹	۱۵/۶۶۷		
تأثیر هدفمندی یارانه ها بر کمیت محصولات کشاورزی	قبل از هدفمندی یارانه ها	۳/۹۱۴	۲۹۹	-۷/۱۵۷	۰/۰۰۰۱
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۴/۵۲	۲۰/۸۷		
تأثیر هدفمندی یارانه ها بر کیفیت محصولات کشاورزی	قبل از هدفمندی یارانه ها	۴/۴۰۶	۲۹۹	-۴/۶۲۲	۰/۰۰۰۱
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۴/۶۰۴	۲۰/۹۴		
تأثیر هدفمندی یارانه بر توزیع عادلانه درآمد و رفاه اجتماعی کشاورزان	قبل از هدفمندی یارانه ها	۳/۴۳	۲۹۹	-۰/۸۶۴	۰/۳۸۸
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۳/۹۳	۱۹/۳۸۴		
تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی و کاهش خروج ارز	قبل از هدفمندی یارانه ها	۴/۶۸۷	۲۹۹	-۲/۳۵۵	۰/۰۱۹
	بعد از هدفمندی یارانه ها	۴/۶۲۸	۲۳/۱۸۷		

بر اساس جدول شماره (۳) نتایج حاصل از آزمون ویلکسون نشان می دهد که متغیرهای تکنولوژی کشاورزی، کمیت و کیفیت محصولات کشاورزی و اثر کاهش خروج ارز بر توسعه بخش کشاورزی تفاوت معنی داری را نشان می دهد، بنابراین می توان تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه ها را بر این شاخص های منطقه مثبت ارزیابی کرد. ولی متغیرهای منابع مالی و اعتباری کشاورزان، توزیع عادلانه درآمد و کاهش شکاف طبقاتی تفاوت معنی داری را نشان نمی دهد که نشان دهنده آن است که تأثیر اجرای طرح هدفمندی یارانه ها بر این شاخص ها در منطقه منفی ارزیابی می گردد. بنابراین بطور کلی می توان گفت همانند آزمون T هر چند تأثیر اجرای این طرح بر بخش کشاورزی مثبت ارزیابی می گردد، ولی طرح هدفمندی یارانه ها نتوانسته است بصورت قابل توجهی به رضایت، رفاه و توسعه بخش کشاورزی بیانجامد.

جدول شماره (۳): آماره های آزمون ویلکسون برای مقایسه میزان تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی در منطقه

معنی داری	Z	میانگین رتبه ای		متغیر
۰/۰۰۰۱	-۷/۳۸۷	۱۱۵/۶۵	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر تکنولوژی کشاورزی
		۱۲۴/۵۰	بعد از هدفمندی یارانه ها	
۰/۰۶۶	-۱/۸۳۹	۸۱/۸۶	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر منابع مالی و اعتباری کشاورزان
		۹۴/۰۴	بعد از هدفمندی یارانه ها	
۰/۰۰۷	-۲/۸۱۴	۱۴۰/۵۸	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر کمیت محصولات کشاورزی
		۱۱۶/۹۶	بعد از هدفمندی یارانه ها	
۰/۰۰۰۱	-۴/۳۰۴	۱۱۶/۴۴	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر کیفیت محصولات کشاورزی
		۸۳/۲۵	بعد از هدفمندی یارانه ها	
۰/۶۱۰	-۰/۵۱۱	۱۳۵/۲۲	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توزیع عادلانه درآمد و رفاه اجتماعی کشاورزان
		۱۲۸/۷۰	بعد از هدفمندی یارانه ها	
۰/۰۱۷	-۲/۳۸۴	۱۱۶/۴۸	قبل از هدفمندی یارانه ها	تأثیر هدفمندی یارانه ها بر توسعه بخش کشاورزی و کاهش خروج ارز
		۱۰۸/۳۲	بعد از هدفمندی یارانه ها	

نتیجه گیری:

با توجه به یافته های پژوهش به این نتیجه می رسیم که بیشترین سطح سواد کشاورزان منطقه مربوط به ابتدایی ۴۲ درصد و میانگین تعداد اعضای خانوار ۸۱/۴ درصد می باشد (میانگین خانوار کشور ۶/۳ نفر در سال ۱۳۹۰ بوده است)، نتایج تحقیقات (شریف زاده و همکاران، ۱۳۸۹) و (اطهری و علم بیگی، ۱۳۸۹) نیز مؤید بالا بودن بعد خانوار کشاورزان می باشد. میانگین تعداد اعضای خانوارهایی که تحصیلات بالاتر از دیپلم دارند ۳/۴۱۷ درصد می باشد و بیشترین فراوانی با ۳/۳۲ درصد مربوط به خانوارهایی است که تعداد ۳ نفر تحصیلات بالاتر از دیپلم دارند. ۹۸/۲ درصد کشاورزان نیز منطقه مرد می باشند. همچنین بر اساس یافته های تحقیق میانگین سنی کشاورزان در جامعه آماری این پژوهش ۸۷۴/۵۲ می باشد که با توجه به

اینکه میانگین سنی کشاورزان کشور ۴۶ سال می باشد (زارع، ۱۳۹۰)، می توان مشاهده نمود که جمعیت کشاورز این منطقه در گروه سنی پیر قرار دارد. برخلاف سن بهره برداران کشاورزی، میزان سواد آنها در سطح پایین قرار دارد. بنابراین جوانان این منطقه به دلایلی از جمله (کم بودن درآمد کشاورزی، آینده شغلی نامطمئن حرفه کشاورزی و ...) تمایل کمتری به کار کشاورزی دارند که نهایتاً منجر به مهاجرت از روستا به شهر می گردد. مطالعات صورت گرفته در دیگر مناطق کشور، (یعقوبی و همکاران، ۱۳۸۹)، (اعظمی و همکاران، ۱۳۹۰) این یافته را پشتیبانی میکند.

همچنین میانگین تجربه کشاورزان در منطقه مورد مطالعه ۲۲۷/۲۴ درصد می باشد، مشخص کننده این است که کشاورزان این منطقه از تجربه‌ی نسبی برخوردار هستند، و اینکه ۷/۵۰ درصد کشاورزان منطقه نیز تجربه‌ی زیر ۲۰ سال دارند. ۳/۹۰ درصد از کشاورزان نیز محصولات کشاورزی خود را تحت پوشش بیمه ای قرار می دهند. همچنین ۳/۴۰ درصد از کشاورزان منطقه شغل اصلی آنها کشاورزی می باشد و از این طریق امرار معاش می کنند و ۷/۵۹ درصد نیز شغل های دیگری (دامداری، کارگری، آزاد، بازنشسته، کارمند دولتی و شرکتی) می باشند، که در کنار شغل اصلی خود به کشاورزی مشغول هستند. بیشترین درآمد مالکیت با ۵۷ درصد مربوط به زمین ملکی (آبی) کشاورزان می باشد.

بطور کلی ۷/۲۱ درصد منبع آب کشاورزی منطقه چشمه می باشد و ۷/۶۹ درصد کشاورزان این منطقه هزینه بابت آب کشاورزی پرداخت میکنند (میانگین هزینه آب سالانه کشاورزان صد هزار تومان می باشد). ۷/۱۵ درصد از کشاورزان وام کشاورزی دریافت کرده اند و میانگین بدهی سالیانه آنها بابت وام کشاورزی هفتصد هزار تومان می باشد. بطور کلی میانگین درآمد حاصل از فروش محصولات دامی منطقه مورد مطالعه در طی یک سال (۹۳-۹۴) دو میلیون می باشد. میانگین میزان زمین زراعی منطقه مورد مطالعه نیز ۰۵۶/۳ هکتار است که بیش از ۳/۴۱ درصد از کشاورزان این منطقه کمتر از ۲ هکتار زمین زراعی دارند. همچنین میانگین میزان برداشت محصولات کشاورزی منطقه ۲۵۷/۷ تن می باشد که بیش از ۷/۴۲ درصد از کشاورزان کمتر از ۵ تن برداشت می کنند. و در آخر میزان درآمد کشاورزان منطقه ۶۸۸۸۰۰۰ می باشد که بیش از ۳۸/۷ درصد از کشاورزان درآمدی کمتر از ۴ میلیون دارند (طی یکسال).

سنجش تأثیر هدفمندی یارانه ها بر هریک از متغیرهای توسعه بخش کشاورزی از اهمیت بالایی برخوردار می باشد، که در این تحقیق نسبت به آن اقدام شده است. نتیجه حاصل از بررسی یافته های نسبتاً قابل تعمقی را متبادر می سازد. بدین معنی از یکسو کشاورزان عقیده دارند که بطور کلی بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها، درآمد، رضایت و رفاه آنها کاهش یافته و قدرت خرید آنها نیز پایین آمده است و از سوی دیگر معتقدند که هدفمندی یارانه ها بر صرفه جویی برق، آب و سوخت و همچنین بر رقابت پذیری محصولات کشاورزی تأثیر مثبت داشته است. همچنین در مورد نظام هدفمندی یارانه ها بر کمیت و کیفیت محصولات کشاورزی و تأمین منابع مالی و اعتباری کشاورزان عقیده کلی آنها بر این است که این نظام تأثیرچندان زیادی بر این متغیرها نداشته است که تا حدی بدیهی به نظر می رسد. مسلماً با اندکی تأمل می توان دریافت که پس از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها، قیمت نهاده های کشاورزی و همچنین حامل های انرژی به شدت افزایش یافته است که در بعضی مواقع قیمت حامل های انرژی و نهاده های کشاورزی جدید بیشتر از یارانه پرداختی بوده است (معتقدند که دولت از این دست می دهد و از اون دست میگیرد!). بنابراین نه تنها باعث افزایش سطح رضایت و رفاه کشاورزان نشده است بلکه جواب عکس نیز داده است. اما موضوع مهمی که در این تحقیق حائز اهمیت است اینکه از دیدگاه کشاورزان هدفمندی یارانه ها هرچند رضایت و رفاه آنها را به چالش کشیده است، ولی باعث رقابت محصولات کشاورزی در بین کشاورزان و تا حدودی باعث کاهش قاچاق کالاهای یارانه ای (مانند کود شیمیایی) شده است، همچنین کشاورزان منطقه تمایل زیادی بر ابزارآلات پیشرفته کشاورزی نشان داده اند که نیازمند توجه سازمان های زیربسط در این زمینه می باشد.

بنا به یافته های پژوهش نقش صندوق های قرض الحسنه روستایی و تعاونی بر سرمایه گذاری، رفاه و آسایش کشاورزان را نمی شود نادیده گرفت، ولی کشاورزان معتقدند که با توجه به تمایل آنها از ایجاد چنین صندوق هایی، نقش این صندوق ها در

منطقه بسیار کم و ناچیز می باشد. همچنین شواهد نشان می دهد که واردات محصولات کشاورزی تأثیر منفی بر توسعه محصولات منطقه گذاشته است و تقاضا در برابر محصولات کشاورزی منطقه را به چالش کشیده است. بطور کلی با توجه به یافته های تحقیق ملاحظه می کنیم که برعکس پیش بینی های مسئولین و انتظاری که از بهبود شرایط کشاورزی بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها می رفت، هدفمندی یارانه ها هنوز همراستا با توسعه بخش کشاورزی عمل نمی کند، که نیازمند توجه جدی دولت در بخش کشاورزی می باشد.

بطور کلی توصیه های زیر پیشنهاد می گردد:

- ۱- با توجه به یافته های تحقیق مبنی بر تمایل زیاد به استفاده از تکنولوژی های پیشرفته و از سوی دیگر پایین بودن درآمد کشاورزان و قدرت خرید آنها بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها، برای خرید تجهیزات و ابزارآلات کشاورزی پیشرفته می بایست، با ایجاد شرایط مناسب و دادن تسهیلات و وام های کم بهره و حتی بلاعوض به کشاورزان آنها را در این امر یاری نماییم تا به تولید و بهره وری بیشتر و همچنین رضایت و رفاه کشاورزان بیانجامد.
- ۲- با توجه به غیرفعال بودن صندوق های تعاونی و روستایی در منطقه و نقش مهم این صندوق ها در زندگی کشاورزان، می بایست با واگذاری مدیریت این صندوق ها به خود کشاورزان، این صندوق ها را در منطقه فعال نگه داریم، تا به وضع ایده آل مورد انتظار کشاورزان منجر گردد.
- ۳- در مورد خرید تضمینی محصولات کشاورزی با توجه به اینکه بعد از اجرای طرح هدفمندی یارانه ها در این مورد تغییری صورت نگرفته است و اینکه دولت مسئول نهایی تنظیم بازار می باشد، دولت می بایست محصولات کشاورزی را به موقع و به قیمت های مناسب از کشاورزان خریداری نماید، تا هم اینکه دست واسطه ها کوتاه گردد و هم اینکه رفاه و درآمد کشاورزان را به ارمغان بیاورد.
- ۴- با توجه به یافته های تحقیق مبنی بر اینکه هدفمندی یارانه ها همراستا با بخش کشاورزی عمل نکرده است، می بایست بیشتر توجه به سمت تولید گرایش پیدا کند و اینکه یارانه ها به کالاهای استراتژیک و پرمصرف مانند گندم، برنج و ... و کالاهایی که در بین مردم از حساسیت بالایی برخوردارند، تعلق گیرد.
- ۵- نتایج تحقیق نشان داد که واردات محصولات کشاورزی، تأثیر منفی بر توسعه محصولات کشاورزی منطقه گذاشته است که می بایست تدابیری اتخاذ گردد تا از واردات محصولاتی که در منطقه تولید می شود، جلوگیری بعمل آید، که فائدتاً باعث ایجاد انگیزه و تلاش بیشتر کشاورزان و همچنین توسعه و صادرات محصولات کشاورزی منطقه می گردد.

منابع:

- ۱- اطهری، ز. علی بیگی، ا. (۱۳۸۹). تحلیل ادراک کشاورزان شهرستان کرمانشاه از تعاون، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲-۴۱، شماره ۴، تهران، صص ۵۷۶-۵۶۵.
- ۲- اعظمی، ا. زرافشانی، ک. دهقانی، ح. گرجی، ع. (۱۳۹۰). تحلیل رضایتمندی کشاورزان از اجرای سیستم های آبیاری تحت فشار در استان کرمانشاه، نشریه آب و خاک، جلد ۲۵، شماره ۴، تهران، صص ۸۴۵-۸۵۳.
- ۳- امینی، ر. (۱۳۸۸). تحلیل هدفمند کردن یارانه ها در بخش کشاورزی، مجله دوم، کشت و صنعت، شماره ۱۷، تهران، صص ۱۸-۱۹.
- ۴- پرتی. (۲۰۰۲). بازآفرینی کشاورزی، سیاست ها و عملیات مناسب برای پایداری و خوداتکایی، ترجمه علیرضا کاشانی.
- ۵- پرمه، ز. (۱۳۸۳). بررسی یارانه های آشکار و برآورد یارانه های پنهان در اقتصاد ایران.

- ۶- پیرایی، ا. (۱۳۸۴). اثر کاهش یارانه بخش کشاورزی در تغییر نرخ مالیات به کار، تولید بخشی در رفاه خانوار شهری و روستایی در ایران.
- ۷- درویشیان، ح. خلیلی، م. (۱۳۸۳). بررسی و مقایسه سیاست های حمایتی در بخش کشاورزی ایران و جهان، کشاورزی و جهانی شدن اقتصاد، اولین همایش کشاورزی و توسعه ملی.
- ۸- زارع، م. (۱۳۹۰). فرصت ها و چالش های بخش کشاورزی ایران، انتشارات سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران، چاپ اول، ساری.
- ۹- شریف زاده، م. زمانی، غ. کرمی، ع. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر بکارگیری اطلاعات هواشناسی در تصمیم گیری کشاورزان، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲-۴۱، شماره ۴، تهران، صص ۵۴۱-۵۵۵.
- ۱۰- شوکت فدایی، م. خلیلی، م. (۱۳۸۹). سیاست کشاورزی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول.
- ۱۱- شکوری، ع. (۱۳۸۷). سیاست های توسعه کشاورزی در ایران، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.
- ۱۲- شمشادی، ک. خلیلیان، ص. (۱۳۸۹). تأثیر سیاست های یارانه ای دولت در تولید اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هجدهم، شماره ۷۰، صص ۱۰۳-۱۲۶.
- ۱۳- کریمی، ف. زاهدی کیوان، م. (۱۳۸۹). تعیین الگوی بهینه تخصیص یارانه های بخش کشاورزی به مصرف کنندگان و تولیدکنندگان، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد ۲، شماره ۴، صص ۹۹-۱۲۰.
- ۱۴- یعقوبی، ا. چیذری، م. فعلی، س. پزشکی، غ. (۱۳۸۹). عوامل موثر بر مدیریت ریسک در بین کشاورزان گندم کار شهرستان تفرش، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزان ایران، جلد ۲، شماره ۱، تهران، صص ۱۰-۹۱.

15. Abbott, P.C. Paarlberg, P.L. and Sharples, J.A. (1987). Targeted agricultural export subsidies and social welfare. *American Journal of Agricultural Economics*, 69: 723-732. 10.
16. Debrah, Z. (2002). agricultural subsidies in sub-saharan Africa.
17. Hansen, H. O. (2002). Agricultural subsidy schemes. *Encyclopedia of Dairy Sciences*, 7-15.
18. Koo, W.W. and Kennedy, P.L. (2006). The Impact of Agricultural Subsidies on Global Welfare, *American Journal of Agricultural Economics*, 88 (5): 1225-1235.

The Assessment of Subsidies Targeting Plan on Developing Agricultural in Iran

(Case study: Kohgilouyeh-va-Boyerahmad Province)

Dr. Behrooz Hassanpour¹, Hamaid Karamianfar²

¹ Assistance Professor, Rural and Agricultural Economics Research Group, Kohgilouyeh & Boyerahmad Agricultural Research and Natural Resource and Education Center, AREEO, Yasuj, Iran.

² Department of Management, Faculty of Human Science, Yasuj Branch, Islamic Azad University (IAU), Yasuj, Iran.

Abstract:

Subsidies are one of the major supporting tools of governments that are paid to support consumers, manufacturers, and exporters. One of government's policies in this regard that is done in many countries is allocating subsidy to agricultural part. This study aims to estimate performing effects of targeting subsidies in developing agricultural part and measuring the rate of performing effect of this policy on farmers' well-being level, improving agricultural products quality and quantity and increasing more motivation and attempts of farmers. Present studies are of descriptive-analytical kind and data collection was done using questionnaire. Sample size is 300 farmers in three counties of Doshmanziari, Sough, and Choram in Kohgilouyeh-va-Boyerahmad Province in south-west of Iran. Obtained data of study were analyzed using SPSS software and its results by independent T-test and Wilcoxon test. Validity of questionnaire was confirmed by experts and its reliability was calculated using Cronbach alpha coefficient and it was 82 percent that indicates high reliability of this scale. The analysis of statistical data indicates significantly ($P=0.05$) that after conducting subsidies' targeting plan, the index of area technology as well as products' manufacturing competitive among farmers are increased, farmers' satisfaction level and well-being are decreased, and a slight increase was done in quality and quantity of agricultural products as well as farmers' motivation and effort.

Key words: Subsidy Targeting, Agricultural, Farmers' satisfaction level and well-being